

Loskälvgården

Rapport 2014:13

**Antikvarisk medverkan vid invändig
restaurering i Loskälvgården,
taket i salen, fönstren och pardörrarna**

Lohärad socken,
Norrälje kommun,
Uppland.

Hedvig Bellberg
Bebyggelseantikvarie

LOSKÄLVAGÅRDEN

Antikvarisk medverkan vid invändig restaurering i Loskälvagården, taket i salen, fönstren och pardörrarna, Lohärads socken, Norrtälje kommun, Uppland.

Hedvig Bellberg
Bebyggelseantikvarie

Fig. 1. Bild ovan. Salstaket målat.
 Foto: H. Bellberg.
 LP_2014_00088.

Fig. 2. Bild till vänster. Här visas NCS-färgkoderna
 för de flesta av färgerna i salstaket.
 Foto: H. Bellberg. LP_2014_00087.

INNEHÅLL

Administrativa uppgifter	6
Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda åtgärder	8
Salstaket	8
Fönstren	14
Pardörrarna	17
Avvikelser från arbetshandlingar	20
Iakttagelser under målningsarbetena	20
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	20
Övriga handlingar med relevans för ärendet	20

Administrativa uppgifter

Objekt:	Loskälvagården
Socken:	Lohärad
Kommun:	Norrtälje
Landskap:	Uppland
Länsstyrelsens beslut:	dnr 434-37506-2013
Byggherre/beställare:	Lohärads hembygdsförening
Entreprenör:	Roslagens byggnadsvård/sedermera Frötuna byggnadsvård Kjell Helmer och Björn Jansson
Antikvarisk medverkan:	Stockholms läns museum genom Hedvig Bellberg
Byggnadstid:	2014-03 – 2014-05
Antikvarisk slutbesiktning:	2014-05-06

Sammanfattning av utförda åtgärder

Taket i salen, fönstrens innerbågar, foder, mittposter och smygar samt pardörrarnas insidor i Loskälvagården har målats och delar renoverats.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Loskälvagården ligger i Lohärads socken i Norrtälje kommun, drygt en mil nordväst om Norrtälje och ungefär två kilometer öster om Lohärads kyrka, utmed landsvägen som i väster börjar vid den gula klockstapeln. Lohäradsbygden breder ut sig i bebyggelseklungor utefter landsvägen och området ligger vid randen av en gammal dalgång. Landskapet kring gården kännetecknas av vidsträckta åkermarker samt ett fåtal gårdar.

Bynamnet Loskälva har sitt ursprung i det forngermanska språket och kan delas upp i två delar. "Lo", med betydelsen öppen eller ljus (jämför norska lo i Oslo, eller lau på Gotland med samma innebörd) och "skälva" som enligt språkforskarna kan tolkas som hylla eller utkikstorn (jämför med engelskans shelf). Loskälva kan därmed uttydas som en ljus, högt belägen plats.

Loskälvagårdens salsbyggnad är uppförd 1846, och utgör det yngre boningshuset i ett gårds-sammanhang med byggnader från 1600-talet och framåt. Det äldre boningshuset finns inte kvar. Lohärads äldsta byggnad, visthusboden från 1600-talet, samt bränneriet, ingår i fastigheten och är kvarvarande byggnader från den tidigare kringbyggda gården.

Loskälvagården ägs och förvaltas av Lohärads hembygdsförening sedan 1994. Den sista generationen som drev gården privat var systrarna Linnea (f. 1905) och Märta (f. 1908) Eriksson. Märta ville att Lohärads Hembygdsförening skulle ära gården, men något testamente lämnades aldrig. Därmed tillföll gården Allmänna Arvsfonden 1991, efter Märtas bortgång 1990. Samtliga inventarier såldes på en auktion på pingstdagen 1991. Ärendet gick dock vidare till regeringen, som 1994 överlät, den då avstyckade, gården till hembygdsföreningen. Spridda delar av inredningen har köpts tillbaka till gården.

Utvändigt är byggnaden målad i en mintgrön kulör och har fönsterbågar i rött och smygar, karmar och mittposter i mintgrönt. Fönstren i verandan, som är belägen mot väster, har färgade glas från förra sekelskiftet i gult, rött, grönt och blått. Det sannolikt äldsta fönstret i byggnaden finns ovanför verandan. Det har en äldre bemålning i ockragult. Just det fönstret är troligen från kring år 1850. I byggnaden förekommer fönsterhakar från både 1700- och 1800-talen. I övervåningen är övervägande delen av 1900-talsursprung.

Byggnadens planlösning utgörs av en sexdelad salsplan, där kök och kamrar ligger mot gavlarna och hall och sal mot mitten. Rummen har omväxlande tapetserade väggar, bemålade spånt och nakna timmerväggar. Golven och taken utgörs av breda tiljor och plank. I salen har taket bemålats med en ornamenterad bård av stiliserade gula smörblommor eller krasse på grön stjälek med små blad. Kring blommorna ligger en ljus rosa bakgrund som inramas av röda linjer. I bården finns fält målade i lingrönt, gröngult och beige. Linjer i blått förekommer också. Mot takets stora mittfält, som är målat i en enhetlig kulör, ligger en röd bågornamnetik. Taket utgörs av breda plank. Bården är sannolikt skapad av den lokale konstnären Axel Skilving som var boende i Söderby i Lohärads socken. Skilving var en tid ordförande i Konstnärsgillet i Norrtälje. Vid tiden för föreningens övertagande av gården på 1990-talet nämnde en person från Roslags-Brotrakten, som just då arbetade med att måla om det stora ljusa takfältet i

salen, att Skilving dekorerat bården. Som Loffe i föreningen minns det så blev bården utförd på 1950- eller början av 1960-talet. Namnet Skilving har passande nog lokal förankring, då loskälvborna långt tillbaka kallats Skilvingar, uttytt som de som bodde på berget/höjden, kanske vid tornet eller borgen, och förmodligen en variation av ovan nämnda shelf. Skilving förekommer i fornordiskan som benämning på den svenska kungaätten under folkvandringstiden. Mer allmänt kan Skilving också uttydas som högsätessittare, hövding eller furste. Motsvarighetens femininum benämns Skjalf eller Skiolv, som också har förbindelse med ordet skälv (dunkel, men även upplyft/utkik, som i engelskans shelf), än en gång som i Loskälva.

Utförda åtgärder

Alla fönsterinnerbågar, tillika alla karmar, smyggar och fönsterbrädor, samt pardörrarnas insidor och salstakets mittfält har blivit målade.

Salstaket

Salstaket är utfört med ett stort enfärgat färgfält vilket kringgärdas av en handmålade bård med blommotiv.

Takets enhetliga mittfält var struket med en ljus grå kulör och ommålat efter bårdens tillkomst. Den grå kulören i taket frångicks vid ommålningen, då den dåligt hängde samman med bårdens färger. Till skillnad från takets mittfält föreföll bården vara målade med konstnärsfärger, vilka har haft en bättre vidhäftning och ännu inte försämrats. Färgkoderna för salstaket bestämdes med NCS-scanner och den nya färgen till mittfältet, en beige, fanns i bården.

Salstakets handmålade bård, som var i gott skick, lämnades orörd medan det målade mittfältet, som var i ett sämre skick med lossnande färgflagor, behövde skrapas ner före ommålning. Det konstaterades inför både renskrapning och sedermera målning av takets mittfält att det skulle bli svårt att åstadkomma en bra nivå för renoveringen av det ljusa mittfältet utan att komma när bården runtom. Den röda bågornamentiken som avslutar bården nuddades av den nya färgen, men endast minimalt. I ett framtida skede kan man således besluta sig för om man vill konservera bården, och då fylla i den röda linjen i bården.

Till att börja med avlägsnades den befintliga färgen som troligen var en plast-/akrylatfärg. Färgen skrapades ner mekaniskt med skrapa under värming. När taket hade skrapats fann man en något mörkare grå kulör under det yttre grå färglagret. Den tidigaste gråa färgen gick in under bården, vilket daterar den mörka gråa före bårdens tillkomst. Gammalt kitt och spackel kratsades bort och innan den nya färgen till mittfältet ströks i taket ersattes linoljekittet i de breda springorna mellan takbrädorna. Det nya kittet mellan planken lades för att det var gjort på samma sätt mellan planken i bården, som bevarades. Kittet var ett äkta linoljekitt av det danska märket Danalim. Efter skrapning och kittning dammsögs taket och torkades rent och torrt med en fuktig trasa med iblandning av ammoniak i tvättvattnet.

Taket grundades med en spädd vit linoljegrundfärg för inomhusbruk av märket Engwall och Claesson. Färgen späddes med en aning balsamterpentin och arbetades in genom borstning och stöppling. Uppå detta färglager lades mellanstrykningen i en varm beige färgton baserad på det yttersta beigea fältet i bården. Den nya färgen blev omkring NCS S 2005-Y40R. Färgen var helmatt och blandades med 33% helvit blank inomhuslinolfärg samt 10% terpentin.

Fig. 2. Salstaket före ommålningen. I bild syns även eldstaden i form av en ornamentmålade rörspis. Foto: H. Bellberg, LP_2014_00089.

Färgen blev således något ljusare än NCS-koden i denna strykning och en halvmatt finish uppnåddes. Slutstrykningen målades på samma sätt med en iblandning av terpentin. Mattheten blev lagom och efterliknade väl bårdens samt takets tidigare glansgrad.

En takrosett placerades vid ljuskronans fäste. Tidigare hängde kronan fritt från en krok i takplanet. Enligt uppgift fanns det tidigare en takrosett bemålade med samma ornamentik som bården, men den försvann innan hembygdsföreningen tog över Loskälvgården. P.O. i föreningen tog med sig två rosetter till gården under målningsarbetet och valet föll på den enklare rosetten av de två. Föreningen får besluta om de vill ha rosetten kvar i taket i framtiden. Det vore fint om rosetten bemålades med ett par tunna cirklar längs kanten som tar upp bårdens gulgröna nyanser. Den blev målade i samma färg som taket under målningsarbetet.

Fig. 3. Övre bild. Salstaket före ommålningen i närbild, där färgflagor är väl synliga i mittfältet. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00090.

Fig. 4. Salstaket renskrapat från färg och redo för kittning och grundmålning. Foto: K. Helmer

Fig. 5. Salstaket efter en strykning med vit linoljefärg samt linoljekitt som fog mellan brädorna. Målaren Kjell undersöker den befintliga glansgraden som syns där han gnuggar med fingret i bården.
Foto: H. Bellberg. LP_2014_00106.

Fig. 6. I hörnen finns ett fält som bryter av mot bärdens gula blomster, i form av ett rött bladmönster. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00092.

Fig. 7. Salstaket färdigt med den lagom matta glansen tydligt synlig ovan ljusinsläppet. En rosett sattes vid ljuskronan. Den målades lika taket, men skulle kunna bemålas med några enkla linjer i gulgrönt för att bättre ta upp bårdens färgskiftningar. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00093.

Fig. 8. Salstaket klart. I bild syns P.O. i föreningen till vänster och målaren Björn till höger. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00094.

Fig. 9. I bild syns Bertil och Loffe under det nymålade salstaket. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00095.

Fig. 10. Ommålad mittpost mot söder, samt tidigare ommålade ytterbågar. Fönstret, i nedervåningen, har fina gamla haspar och stjärthakar från 1800-talet. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00096.

Fönstren

Fönstren i Loskälvagården utgörs mest av okopplade tvåluftsfönster med tre rutor vardera på var sida om en mittpost. De bågar som omfattades av målningen var innerbågarna i övervåningen. Samtliga fönsters kringliggande delar i huset målades också, såsom karmar, smygar och fönsterbrädor.

Vit linoljefärg för inomhusbruk av märket Engwall och Claesson användes till målningen av fönstren invändigt. I de fall kitt behövdes användes danska Danalim.

Alla innerbågarna renoverades och målades vid ifrågavarande restaurering, samt alla karmar, mittposter, smygar och fönsterbrädor invändigt. På övervåningen krävdes inget kitt i fönstrens insidor, men däremot mycket linolja då bågarna var torra. I biblioteket på övervåningen byttes ett glas ut som var trasigt. I övrigt kunde allt gammalt glas behållas.

Karmen m.m. kring byggnadens äldsta fönster – det ovanför verandan – lämnades omålad, men behandlades med rå linolja på de nedre delarna där fukt lätt tar sig in. Karmens äldre ockragula patina bidrar till byggnadens karaktär. I just det fönstret finns inga innerbågar.

Ytterbågarna i fönstren målades förra säsongen. Likaså byttes bottenstyckena i verandans bågar ut i fjol. De nya styckena infästes, kittades och oljades. Nederdel karm mot norr i verandan ersattes också. Mot norr byttes vinkeljärn ut på insidan, då de hade roststat sönder, och de behandlades genom att oljas in på nytt.

Fig. 11. Fönster i köket i söder med nymålade karmar, smygar och fönsterbräde. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00097.

Fig. 12. Ute på gården i väster går P.O. och Bertil och samtalar. Fönstret är husets äldsta, placerat ovanför verandan. Karmen, mittposten, smygen och fönsterbrädan är lämnade omålade. Fönsterhaspen är av 1700-talstyp. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00098.

Fig. 13. Målningsarbetena stördes av denna skira typ av insekt som upprepade gånger fastnade i den nymålade färgen. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00099.

Fig. 14. Övre bild. LP_2014_00100. Fönstren mot norr i verandan, med nymålade kringliggande fönsterdelar. Foto: H. Bellberg

Fig. 15. Fönstren mot väster och söder i verandan, med ommålade kringliggande fönsterdelar. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00101.

Fig. 16. Pardörrarna blev lagade med nya fyllningslister, vilka bemålades.
Foto: H. Bellberg. LP_2014_00102.

Pardörrarna

Pardörrarna i verandan, som vetter mot väster, har tillsynes helfranska profiler med nya utanpåliggande fyllningslister som rör över ramträet både utvändigt och invändigt. Det finns tre speglar i varje dörr, varav det sitter träfyllningar i de två nedre speglarna och glas i den övre spegeln.

De två nedre dörrspeglarna var före i föl täckta av masonitskivor både utvändigt och invändigt, men nu är masoniten avlägsnad och speglarna visas i sin helhet med de nya fyllningslisterna som nyttillverkades och fästes in och målades i den gröna kulören invändigt. Pardörrarnas utsidor rödmålades lika befintlig färg och speglarna kompletterades med fyllningslister som målades i den röda kulören.

Fyllningarna är numera synliga, vilket ger ett mer autentiskt uttryck till hela byggnaden och speglarna kommer tillsvidare att vara omålade på insidan och visa resterna av de färger, i vilka dörrarna varit målade med genom åren.

Pardörrarnas innersidor lagades i fyllningarna och bättringsmålades sparsamt där en av dörrarna slitits särskilt (nertill på den högra dörren). Ytterdörren fick även en ny sparkbräda längs tröskelns framsida utvändigt.

Fig. 17. Övre bild. Den mittersta spegeln i dörren till höger. De nya fyllningslisterna är ditsatta och en mindre lagning är gjord i själva fyllningen.
Foto: H. Bellberg. LP_2014_00103.

Fig. 18. Nedre bild. Den milt gröna hallen, med de färgade fönster glasen, nymålade fönstren och dörren, sedd från salsdörren. Fyllningarna i pardörrarna lät man vara omålade så de visar sin vackra patina.
Foto: H. Bellberg. LP_2014_00104.

Fig. 19. Pardörrarna rödmålades lika befintlig färg och speglarna kompletterades med fyllningslister som rödmålades. Dörrspeglarna var tidigare täckta av masonitskivor, men visas efter restaureringen i sin helhet med de helfranska profilerna. Pardörrarna fick även en ny sparkbräda längs tröskelns framsida. Foto: H. Bellberg. LP_2014_00105.

Avvikelser från arbetshandlingar

Inga avvikelser har noterats under arbetena. Rekommendationerna från länsstyrelsen och läns museet om nivå för renovering samt val av färgtyp har efterföljts och ett gott samarbete mellan alla parter har gällt.

Iakttagelser under målningsarbetena

Att besluta om kulör och färgtyp till salstaket var det som tog mest tid. Valet föll på en varmare ton än den tidigare i en linoljefärg, vilken reflekterar ett varmare sken i salen än den föregående, något kallare gråa.

Den gröna fasadkulören, som målades upp i fjol, bröts i NCS S 2005-G70Y, och inte NCS S 2005-G60Y som anges i Läns museets rapport 2013:27. Kulörerna har en ytterst marginell skillnad mot varandra.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Loskälvagården sätter sin prägel på bygden med sitt ålderdomliga gårdshägn och den stilfulla salsbyggnaden. Invändigt märker salstaket särskilt ut sig och tillför byggnaden elegans. Färgen i salstaket skiftar efter restaureringen med ljuset, mellan svalare och varmare toner av beige-grå, beige-gul, beige-rosa och framhäver bården på ett fint sätt. Utöver salstaket ger verandan med sina färgade fönsterglas ett härligt ljus till byggnaden. Att låta ta fram pardörrarnas speglar och lämna fyllningarna omålade bidrar till att man ser tidslagren i byggnaden, likaså betonar det äldsta fönstrets omfattning i övervåningen byggnadens historia.

Arbetet med den inre renoveringen av salstaket, samt färdigställandet av målningen av fönstren och pardörrarna invändigt, blev hanverkskunnigt utfört och åtgärderna utfördes med tillfredställande metoder och material vilka lämpade sig väl för byggnaden. Målarna utförde arbetet skickligt, lyhört och med hög ambitionsnivå.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Föregående års Länsstyrelsebeslut för utvändig restaurering med beteckning: 434-16207-2013

Föregående års Läns museirapport med rapportnummer: 2013:27.

Länsstyrelsens beslut för ifrågavarande invändiga restaurering med beteckning: datum 2014-09-08 beteckning 434-37506-2013.

Lax, Ulla (red.), *Byar i Lohärad*, Lohärads hembygdsförening. Norrtälje, 2001.

**STOCKHOLMS
LÄNS
MUSEUM**

Järnvägsgatan 25, 131 54 NACKA. Tel vx 08-586 194 00, info 08-586 194 01. Fax 08-32 32 72, E-post museet@stockholmslansmuseum.se